

Ik ben van mij!

Interventiebeschrijving

Het werkblad dat gebruikt is voor het maken van deze interventiebeschrijving, is een gezamenlijk werkblad van de volgende organisaties.

Colofon

Ontwikkelaar / licentiehouder van de interventie

Naam organisatie: Movisie, Charlot Pierik

E-mail: c.pierik@movisie.nl

Telefoon: 06 55 44 05 81

Website (van de interventie): <http://ikbenvanmij.nl/>

Contactpersoon

Naam: Charlot Pierik

E-mail: c.pierik@movisie.nl

Telefoon: 06 55 44 05 81

Referentie in verband met publicatie

Naam auteur interventiebeschrijving: Anouk Visser en Wilma Schakenraad

Titel interventie: 'Ik ben van mij!'

Databank(en): Effectieve Sociale interventies

Utrecht, Movisie

Juli 2018

Inhoud

Colofon	2
Inhoud	3
Samenvatting	4
Korte samenvatting van de interventie	4
Doelgroep	4
Doel	4
Aanpak	4
Materiaal	4
Onderzoek	4
1. Uitgebreide beschrijving	5
1.1 Doelgroep	5
1.2 Doel	5
1.3 Aanpak	6
2. Uitvoering	12
3. Onderbouwing	15
4. Onderzoek	20
4.1 Onderzoek naar de uitvoering	20
4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten	21
4.3 Praktijkvoorbeeld	21
5. Samenvatting Werkzame elementen	22
6. Aangehaalde literatuur	23
Doelenmatrix 'Ik ben van mij'	26

Samenvatting

Korte samenvatting van de interventie

'Ik ben van mij!' richt zich op jongeren en is een interventie die focust op het bevorderen van positief seksueel gedrag, op het ontwikkelen van bewustzijn van eigen wensen en grenzen en op het (h)erkennen van de wensen en grenzen van een ander. Daarbij staat een positieve seksualiteit centraal waarbij de jongeren zich seksueel verantwoordelijk voelen en gedragen ten opzichte van zichzelf en de ander. De uitvoering van de interventie bestaat uit (peer-)educatie, peer-activatie en peer-mobilisatie.

Doelgroep

'Ik ben van mij' kan ingezet worden voor jongeren van 14 tot en met 18 jaar die Nederlands kunnen lezen, schrijven, spreken en verstaan.

Doel

Het hoofddoel van 'Ik ben van mij!' is: Jongeren zijn zich bewust van seksuele wensen en grenzen, gedragen zich seksueel weerbaar(der) en stimuleren andere jongeren om hetzelfde te doen, zodat zij minder risico lopen op het meemaken of vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Aanpak

'Ik ben van mij!' bestaat uit vier bijeenkomsten van elk minstens 50 minuten en daarnaast mobilisatie-activiteiten die uitgevoerd worden op een nader te bepalen moment. De uitvoering van de interventie omvat drie fasen: (peer-)educatie, peer-activatie en peer-mobilisatie.

Materialen

Er is een handboek beschikbaar met achtergrondinformatie over seksueel grensoverschrijdend gedrag, en een beschrijving van de aanpak inclusief randvoorwaarden, uitwerking van de bijeenkomsten en een onderbouwing. Ook is er *e-learning* beschikbaar voor uitvoerders ter voorbereiding op de uitvoering van de interventie, die nodig is om de interventie goed te kunnen uitvoeren. Daarnaast is er een website met aanvullende materialen.

Onderzoek

Uit een onderzoek naar de voorganger van 'Ik ben van mij!' (WE CAN Young) blijkt dat jongeren effecten ervaren op het gebied van nieuwe kennis, verandering in attitude, veranderingen in sociale invloed en veranderingen in competenties, eigen effectiviteit en gedrag.

Uit het onderzoek blijkt dat het losse karakter van de interventie en kortdurende, eenmalige activiteiten minder effectief zijn. Dit is in de doorontwikkeling naar 'Ik ben van mij!' verwerkt tot een strakkere opbouw en een combinatie van elkaar versterkende activiteiten met een duidelijke doelstelling en focus.

1. Uitgebreide beschrijving

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

'Ik ben van mij!' richt zich op jongens en meisjes van 14 tot en met 18 jaar. Elf procent van de mannen en 31% van de vrouwen tussen de 15 en 25 jaar heeft ooit in zijn of haar leven fysieke seksuele grensoverschrijding meegemaakt. Jongeren tussen de 14 en 18 jaar lopen een relatief groot risico op het meemaken hiervan (De Haas, 2012). Het is dus belangrijk om al in deze fase aandacht te besteden aan het voorkomen van seksuele grensoverschrijding.

Intermediaire doelgroepen

Er is geen intermediaire doelgroep.

Selectie van doelgroepen

'Ik ben van mij' kan ingezet worden voor jongeren van 14 tot en met 18 jaar die Nederlands kunnen lezen, schrijven, spreken en verstaan.

Er zijn enkele contra-indicaties om met de interventie aan de slag te gaan:

- Als er niet aan één of meer van bovenstaande criteria wordt voldaan.
- Het hebben van een (lichte) verstandelijke beperking.
- Wanneer de groepsveiligheid in het geding is. Dit kan onder andere het geval zijn wanneer er incidenten hebben plaatsgevonden tussen leerlingen in de klas of groep.¹

Betrokkenheid doelgroep

Naar de uitvoering van WE CAN Young, de interventie die ten grondslag lag aan 'Ik ben van mij!', is onderzoek uitgevoerd onder jongeren en uitvoerders naar hun ervaringen met de interventie. Op grond van hun ervaringen is WE CAN Young doorontwikkeld tot 'Ik ben van mij!' Zo is van een brede interventie die een eigen invulling toeliet aan de uitvoerders een strakke interventie gemaakt, die beperkt is tot vier bijeenkomsten met ieder een eigen onderwerp en doel, en mobilisatie-activiteiten buiten deze vier bijeenkomsten om (zie verder 4.1 - Onderzoek).

1.2 Doel

Hoofddoel

Het hoofddoel van 'Ik ben van mij!' is: *Jongeren zijn zich bewust van seksuele wensen en grenzen, gedragen zich seksueel weerbaar(der) en stimuleren andere jongeren om hetzelfde te doen, zodat zij minder risico lopen op het meemaken of vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag.*

De interventie focust op het bevorderen van **positief seksueel gedrag**, op het ontwikkelen van bewustzijn van eigen wensen en grenzen en het (h)erkennen van de wensen en grenzen van een ander. Daarbij gaat het over het ervaren van een positieve seksualiteit waarbij de jongeren zich seksueel verantwoordelijk voelen en gedragen ten opzichte van zichzelf en de ander.

¹ Een incident betekent niet per definitie dat 'Ik ben van mij!' niet meer ingezet kan worden; het vraagt echter doorgaans wel extra voorbereiding en nuance. Zie het handboek van 'Ik ben van mij!' over het gebruik van 'Ik ben van mij!' in deze situaties.

Daarmee hangt samen het (h)erkennen van **seksueel grensoverschrijdend gedrag**, stereotypering en dubbele moraal. De interventie wil de meningsvorming over deze thema's bevorderen en wil bevorderen dat jongeren zich hierover durven en kunnen uitspreken.

Subdoelen

Om het hoofddoel te bereiken kent 'Ik ben van mij!' de volgende subdoelen².

1. De jongere is in staat om te bepalen of seksueel gedrag oké of niet oké is.
2. De jongere is zich bewust van zijn/haar grenzen op seksueel gebied en is beter in staat deze aan te geven.
3. De jongere is beter in staat zijn/haar wensen aan te geven op seksueel gebied.
4. De jongere is beter in staat andermans wensen en grenzen op seksueel gebied te herkennen en te respecteren.
5. De jongere staat kritisch tegenover seksestereotype gedrag en dubbele moraal ten aanzien van intimiteit en seksualiteit.
6. De jongeren gaat met andere jongeren het gesprek aan over wensen en grenzen, seksestereotype gedrag en dubbele moraal en stimuleert andere jongeren om kritisch na te denken.

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

Werving jongeren

De manier waarop jongeren worden geworven voor de interventie is afhankelijk van de context: voor een school is dit gemakkelijker dan voor een GGD of jongerenorganisatie die een groep bij elkaar moet organiseren. In dat laatste geval kan werving plaatsvinden door posters op te hangen of *flyers* te verspreiden op scholen en in jongerencentra. Een persoonlijke aanpak heeft de voorkeur, bijvoorbeeld in de vorm van een presentatie.

Groepsgrootte

De groepsgrootte kan variëren. Als het om een onderwijssetting gaat, zal de grootte van de klas leidend zijn. In andere settings geldt dat er rekening mee moet worden gehouden dat de groep groot genoeg is om discussies en onderlinge uitwisseling te kunnen hebben; de groep moet echter ook handzaam genoeg zijn om met elkaar acties te kunnen bedenken en uit te voeren.

Uitvoerders

'Ik ben van mij!' is een interventie waarin zowel een professionele uitvoerder als *peers* een rol spelen. Onder uitvoerders verstaan wij begeleiders, professionals zoals docenten of jongerenwerkers die de interventie toepassen. Onze toepassing van het begrip *peers* lichten we toe in H 3 - Onderbouwing. In het vervolg spreken we steeds van uitvoerder als het gaat om degene die de groep begeleidt.

De uitvoerder van de welzijns- of jongerenorganisatie of de onderwijsinstelling (voorgezet onderwijs of mbo) die met 'Ik ben van mij!' aan de slag gaat, gaat zich allereerst inwerken in de interventie. Daarvoor zijn verschillende middelen beschikbaar (zie H 2 - Materialen).

Opzet

De uitvoering van de interventie bestaat uit drie fasen: (peer-)educatie, peer-activatie en peer-mobilisatie.

- (Peer)educatie – informatieoverdracht en bewustwording. Jongeren leren over de seksregels, seksestereotypen en dubbele moraal met behulp van feiten, discussie en voorbeelden. Dit om de bewustwording over seksuele en relationele weerbaarheid op gang te brengen. Hierbij vullen de professionele uitvoerders en de *peers* elkaar aan.
- Peer-activatie – zelf bedenken en plannen van acties voor leeftijdsgenoten. In deze fase bedenken jongeren met welke subthema's zij aan de slag willen. Wat willen ze veranderen en waar willen ze zelf

² De subdoelen zijn verder gespecificeerd in een doelenmatrix waarbij ieder subdoel geoperationaliseerd is en verdeeld in kleinere tussenstappen. De doelenmatrix is opgenomen in bijlage 1.

iets aan doen? Vervolgens vertalen ze dit (onder begeleiding van de uitvoerder) naar acties die zij zelf kunnen uitvoeren en uitdragen. Ze kiezen hun eigen woorden en vormen, maken gebruik van hun eigen talenten en netwerk en leren hoe ze leeftijdsgenoten aan het denken kunnen zetten met deze acties. Het gaat dus om acties die door en voor jongeren worden bedacht en uitgevoerd.

- Peer-mobilisatie – acties organiseren en uitvoeren voor leeftijdsgenoten. In deze fase gaan de jongeren acties uitvoeren en in contact met anderen uitdragen wat zij anders zouden willen zien. De jongeren treden naar buiten toe en staan echt ergens voor.

'Ik ben van mij!' bestaat uit vier bijeenkomsten van elk minstens 50 minuten en daarnaast mobilisatie-activiteiten die uitgevoerd worden op een nader te bepalen moment. Dat kan in een vijfde bijeenkomst zijn, maar het kan ook gaan om een activiteit in de lespause of tijdens een thema-avond of om een online actie of expositie.

Zowel (peer)educatie als peer-activatie en peer-mobilisatie komen in de bijeenkomsten aan bod. In de eerste drie bijeenkomsten ligt de nadruk op educatie. De huiswerkopdracht die in de derde bijeenkomst wordt meegegeven, richt zich op activatie: in groepjes gaan jongeren brainstormen en een plan maken op basis van wat ze in de vorige bijeenkomsten hebben geleerd. Ook de vierde bijeenkomst, waarin de huiswerkopdracht wordt gepresenteerd, is gericht op activatie. Daarna volgen vervolgactiviteiten gericht op mobilisatie.

De bijeenkomsten worden bij voorkeur kort na elkaar uitgevoerd, bijvoorbeeld in een periode van vier weken.

Na afloop van de peer-mobilisatie-activiteiten evalueert de uitvoerder het gehele proces met de groep. Daarbij komt aan bod hoe de jongeren 'Ik ben van mij!' waarderen.

Inhoud van de interventie

In tabel 1 staan de inhoud en opbouw van de vier bijeenkomsten en van de mobilisatie-activiteiten in het kort beschreven. Iedere bijeenkomst bevat meerdere werkvormen. De meeste van deze werkvormen vragen van jongeren om zelf aan de slag te gaan met een thema of vraag.

Tabel 1

	Onderwerp(en)	Werkvormen
<p><i>Bijeenkomst 1</i> <i>Wensen & grenzen – Praten over seks. Hoe en hoezo?</i></p> <p><i>(Peer-)educatie</i></p> <p><i>Toelichting: In de eerste bijeenkomst ligt de focus op het creëren van veiligheid in de groep en het stimuleren van jongeren om hun eigen mening te vormen en uit te spreken over intimiteit, seksualiteit en grensoverschrijdend gedrag. Aan het eind van de eerste bijeenkomst wordt het thema sekstereotypen en dubbele moraal geïntroduceerd.</i></p> <p><i>Rol uitvoerder:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Sturing geven aan het proces - Veilige sfeer creëren - Uitleg geven - Begeleiden groepsproces 	<p>Veiligheid in de groep</p> <p>Introductie thema wensen en grenzen en stimuleren eigen mening</p> <p>Theorie sekstereotypen en dubbele moraal</p>	<p>Praten over seks... Hoe en hoezo? <i>De uitvoerder zorgt dat de sfeer in de groep veilig genoeg is. Zo nodig schakelt hij/zij een aanvullende begeleider van het andere geslacht in, zodat er een meisjesgroep en een jongensgroep kunnen worden gevormd. De uitvoerder geeft na iedere bijeenkomst aan dat als iemand verder wil praten over iets naar aanleiding van deze bijeenkomsten, ze bij hem of haar terecht kunnen.</i></p> <p><i>In speeddates geven de jongeren zelf aan wat zij belangrijk vinden bij het praten over seksualiteit en intimiteit.</i></p> <p><i>Met behulp van drie filmpjes wordt het thema Wensen en grenzen geïntroduceerd en gaan jongeren voor het eerst met elkaar in gesprek. Zie https://www.ikbenvanmij.nl/bloubs voor de filmpjes en de lesbrieff met informatie over hoe de filmpjes te gebruiken en te bespreken zijn. De term lesbrieff wordt hier gehanteerd, maar de brieff met aanwijzingen en tips kan ook in andere settings gebruikt worden.</i></p> <p><i>Eens of oneens? Met behulp van stellingen worden jongeren gestimuleerd na te denken over hun eigen mening en standpunt.</i></p> <p><i>Groepsgewijs Met behulp van teksten wordt toegelicht wat sekstereotypen en dubbele moraal zijn en hoe dit van invloed is op (seksueel) gedrag.</i></p> <p><i>Voorbeelden van dergelijke teksten zijn te vinden in toelichtingen, 'lesbrieffen'. De uitvoerder kan deze teksten naar eigen inzicht aanpassen. Hij of zij kan enkele foto's uit de media ter illustratie doornemen met de jongeren.</i></p> <p><i>Belangrijk ter afsluiting: Benoem aan het eind van de bijeenkomst dat je altijd (vertrouwelijk) aanspreekpunt bent.</i></p>
<p><i>Bijeenkomst 2</i> <i>Jongens en meisjes, snap jij het?</i></p>	<p>Seksregels</p>	<p>Speeddaten De jongeren speeddaten met elkaar over regels die helpen om met elkaar te bepalen wat oké is. Aan het eind van de bijeenkomst legt de uitvoerder de</p>

(Peer-)educatie

Toelichting: In de tweede bijeenkomst formuleren jongeren zelf de seksregels waar gezonde intimiteit en seksualiteit volgens hen aan moeten voldoen. De uitvoerder koppelt ze aan zes seksregels die bij 'Ik ben van mij!' centraal staan... De jongeren gaan aan de slag met het (h)erkennen van dubbele moraal en wisselen ervaringen uit.

Rol uitvoerder:

- Sturing van het proces
- Bewaking veiligheid
- Begeleiding groepsproces bij het in groepjes werken en speeddaten
- Groepsgewijze terugkoppeling.

*Bijeenkomst 3
'Speak up!'* Wat is JA en wat is NEE?

(Peer)educatie en activatie

Toelichting: In de derde bijeenkomst ligt de focus op het leren aanvoelen en aangeven van grenzen. Daarnaast gaan jongeren aan de slag met het formuleren van datgene waar zij zich aan ergeren op het gebied van seksualiteit, grensoverschrijdend gedrag, sekstereotypen en dubbele moraal. Er zijn zowel groeps- en subgroeps- als individuele onderdelen. Aan het eind van de bijeenkomst krijgen jongeren een huiswerkopdracht waar ze voor de volgende bijeenkomst over na moeten denken.

Rol uitvoerder:

- korte en duidelijke uitleg opdracht geven

<p>Theorie sekstereotypen en dubbele moraal</p>	<p>regels van de jongeren en de zes seksregels naast elkaar en wordt besproken hoe deze regels overeenkomen en waar de verschillen zitten. De uitvoerder tracht in deze bijeenkomst de handen op elkaar te krijgen voor de zes seksregels, te weten: 1. wederzijdse toestemming, 2. vrijwilligheid, 3. gelijkwaardigheid, 4. ontwikkeling: het past bij je leeftijd, 5. omgeving: de plek is oké, en 6. zelfrespect (zie ook H. 3, Onderbouwing).</p> <p>Groepsgewijs <i>Met behulp van een beeld en tekst wordt toegelicht hoe dubbele moraal en sekstereotypen werken en welke invloed dit heeft op (seksueel) gedrag.</i></p> <p>De collectieve mening <i>Met behulp van twee versies van een strip waarin gedrag van jongens en meisjes centraal staat, vraagt de uitvoerder jongeren om na te denken over dubbele moraal en de invloed die dit heeft op hun denken.</i></p>
<p>Uitwisseling eigen ervaringen</p>	<p>Viertallen gemengd <i>In groepjes van twee jongens en twee meisjes gaan jongeren met behulp van een aantal vragen met elkaar aan de slag om te kijken hoe de theorie van toepassing is op hun eigen leven.</i></p>
<p>Theorie aangeven grenzen</p>	<p>Klassikaal <i>Met behulp van een tekst in de handleiding licht de uitvoerder nogmaals de seksregels toe en bespreekt hij of zij mogelijkheden voor het aangeven van grenzen.</i></p>
<p>Oefenen aangeven grenzen</p>	<p>Eigen grenzen herkennen, ja en nee en twijfel benoemen. <i>Met behulp van een oefening in de groep oefenen jongeren met het aanvoelen en aangeven van grenzen</i></p>
<p>Reflectie</p>	<p>Nabespreken oefening <i>Met behulp van een aantal vragen worden jongeren uitgenodigd om te reflecteren op de oefening. De uitvoerder geeft vervolgens nog een aantal tips.</i></p>
<p>Formuleren onderwerp voor verandering</p>	<p>Stom of vervelend? <i>Jongeren schrijven op wat zij stom of vervelend vinden in relatie tot intimiteit, seksualiteit, relaties, sekstereotypen en dubbele moraal. Vervolgens wordt dit besproken in groepjes.</i></p>
<p>Huiswerk</p>	<p>Bedenk een actie <i>Met behulp van een huiswerkopdracht maken jongeren in groepjes van vier een plan om datgene wat ze stom of vervelend aan te pakken of om wat ze juist heel belangrijk vinden te stimuleren. Waar</i></p>

-zorgen voor structuur
rondlopen, bijsturen, stimuleren,
complimenteren
-uitkomsten groepsgewijs
bespreken
-huiswerkopdracht voor
volgende keer bespreken.

*willen ze aandacht voor vragen en waarom? Door middel van welke activiteit?
Het kan gaan om het respecteren van elkaars wensen en grenzen, om de seksregels, of om sekstereotypen of dubbele moraal te doorbreken.*

Ter inspiratie kan de uitvoerder de filmpjes laten zien van eerdere succesvolle acties, die door jongeren zelf zijn bedacht en gemaakt.
Rap: ik ben van mij, jij bent van jou':
<http://youtu.be/Hh9-Y5fioq4>
'Doorbreek het stereotype'. Wie zet volgens jou de eerste stap?: <http://youtu.be/6-MLTYBApOM>
NEE = NEE: http://youtu.be/OFHS_7H7RII

*Bijeenkomst 4
Maak het verschil! Tijd voor actie!*

Activatie en mobilisatie

*Toelichting
In deze vierde bijeenkomst geven de jongeren antwoord op de vraag: hoe kan ik het verschil maken, en gaan ze over tot actie. Deze bijeenkomst behandelt de mobilisatiefase. Aan het einde hebben de jongeren een concreet actieplan opgesteld, voor zichzelf of samen met hun subgroepje.*

*Rol uitvoerder:
De plannen bespreken met de groep.
-samen met de groep bepalen welke plannen de jongeren verder gaan uitwerken.*

*Bijeenkomst 5
Uitvoering van de activiteit(en). Dit kan plaatsvinden in een vijfde bijeenkomst, maar ook toegevoegd worden aan de vier bijeenkomsten of plaatsvinden op een ander moment, bijvoorbeeld tijdens een pauze tussen lessen.*

Mobilisatie

*Rol uitvoerder:
De uitvoerder is stand-by en springt in bij het beantwoorden*

Presentatie Actieplan:

Groepspresentatie van de plannen, Alle jongeren presenteren hun plannen en een eventueel concept aan de rest van de groep. Het gaat hierbij om acties om andere jongeren voor te lichten en zich bewust te laten worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag, sekstereotypen en dubbele moraal. De andere groepsleden mogen vragen stellen.

Plan je actie!
De jongeren selecteren zelf, in overleg met de uitvoerder van *Ik ben van mij!*, met welke ideeën ze verder aan de slag gaan. In subgroepjes werken de jongeren de plannen verder uit. De jongeren kunnen hun plan ook op social media onder de aandacht brengen: @ikbenvanmij, #ikbenvanmij of www.facebook.com/ikbenvanmij.

Uitvoering actieplan:
Mobilisatie

Creëer of plan een moment waarop jongeren hun hun peer-mobilisatie-activiteiten gaan uitvoeren en bespreek met elkaar waar en hoe ze dat gaan doen (offline of online).

Creëer of plan een presentatiemoment van alle uitgevoerde acties (foto's, vlog, posts social media, etc.). Hier kunnen ook andere jongeren of andere klassen (als het uitgevoerd wordt op school) of ouders voor uitgenodigd worden.

Een voorbeeld van een actie vanuit een schoolsetting is om van de zes seksregels een poster te maken en een tentoonstelling te

van vragen waar jongeren zelf niet uitkomen, hij of zij springt in bij negatieve reacties.

organiseren in de school. De jongeren gaan vervolgens in gesprek met de (jonge) bezoekers.

Een ander voorbeeld van een actie, vanuit het jongerenwerk, is een flyer te maken voor een festival of evenement waar veel jongeren komen. De jongeren delen deze ter plekke uit en geven uitleg.

Ten slotte: Creëer of plan een moment om met de hele groep jongeren de bijeenkomsten, de mobilisatie-activiteiten en de resultaten na te bespreken en te evalueren.

2. Uitvoering

Materialen

Voor de uitvoering van de interventie zijn de volgende materialen beschikbaar.

- De [e-learning](#) 'Ik ben van mij!' geeft uitvoerders de basis voor de toepassing van 'Ik ben van mij!'. Hierin is informatie over de zes seksregels te vinden, uitleg over seksestereotype rollen en dubbele moraal en handvatten voor de toepassing van de interventie. Deze e-learning wordt gezien als noodzakelijk voor een goede uitvoering.
- De website www.ikbenvanmij.nl. Hierop zijn de vier bijeenkomsten van 'Ik ben van mij!', te vinden, die in samenwerking met Respect Education Foundation zijn ontwikkeld. Deze bijeenkomsten vormen samen met de mobilisatie-activiteiten de basis van 'Ik ben van mij!' en zijn uit te voeren na het volgen van de e-learning 'Ik ben van mij!'.
- Naast het basismateriaal is er op de website veel aanvullend materiaal te vinden: strips, filmpjes, en voorbeelden voor spreekbeurten. Daarnaast kunnen uitvoerders meer (achtergrond)informatie vinden over het thema en aanvullende opdrachten om met jongeren uit te voeren.
- 'Ik ben van mij!' kent daarnaast aanvullende mogelijkheden. Behalve dat bijeenkomsten uiteraard langer dan 50 minuten kunnen duren (een aantal oefeningen is goed bruikbaar om de discussie uitgebreider te voeren), staan er op de website ikbenvanmij.nl aanvullende oefeningen die eveneens kunnen bijdragen aan het behalen van de doelen van 'Ik ben van mij!'. Voor uitvoerders die bijvoorbeeld themadagen willen organiseren of gedurende langere tijd met jongeren willen werken aan het bewust worden van seksuele wensen en grenzen en het vergroten van de seksuele weerbaarheid, staat hier een aantal suggesties vermeld. Hoewel de basis van vier bijeenkomsten met de mobilisatie-activiteiten voldoende is om de resultaten te bereiken, kunnen de aanvullende werkvormen en mogelijkheden behulpzaam zijn om de thema's nog meer uit te werken en langer bij de onderwerpen stil te staan of verdere inspiratie bieden voor mobilisatie-activiteiten.
- Het handboek *'Ik ben van mij!'*. Hoewel de e-learning voor de uitvoerders het meest essentieel is om met de interventie aan de slag te kunnen, is er ook een handboek beschikbaar met achtergrondinformatie over het aan te pakken probleem, doel van de interventie, aanpak inclusief randvoorwaarden en onderbouwing. De bijeenkomsten staan hierin uitgewerkt en er is een praktijkvoorbeeld in opgenomen.
- Voor scholen staat 'Ik ben van mij!' op een speciaal voor scholen ingericht platform via lessonup.io/, dat ook bruikbaar is op digibord. Dit biedt dezelfde informatie als op de website www.ikbenvanmij.nl, maar anders gepresenteerd.
- De leerlingen kunnen hun plannen ook delen op social media: @ikbenvanmij, #ikbenvanmij of www.facebook.com/ikbenvanmij.

Locatie en type organisatie

'Ik ben van mij!' is een laagdrempelige, preventieve interventie die kan worden uitgevoerd door verschillende soorten uitvoerders op verschillende locaties: voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs, jongerenorganisaties, GGD, Centra voor Jeugd en Gezin en organisaties die zich richten op talentontwikkeling van jongeren. De interventie kan dus onder andere worden uitgevoerd op scholen of in de wijk (bijvoorbeeld in een buurthuis), door docenten en andere professionals (jongerenwerkers).

In verband met de veiligheid in de groep is het van belang dat de interventie wordt uitgevoerd in een afgesloten ruimte, zodat deelnemers vrij kunnen spreken. De ruimte moet in ieder geval beschikken over een *whiteboard* of *flip-over* om de reactie van deelnemers te kunnen noteren en een *laptop* en *beamer* of een digibord voor de onderdelen waarbij beeld nodig is. Voor sommige onderdelen is het handig als deelnemers door de ruimte kunnen lopen. Een ruimte waarin dit gemakkelijk te realiseren is (bijvoorbeeld door tafels aan de kant te schuiven), heeft daarom de voorkeur.

Opleiding en competenties van de uitvoerders

Een organisatie kan zelf besluiten met 'Ik ben van mij!' aan de slag te gaan, of door een gemeente gevraagd worden om de uitvoering ter hand te nemen. Het laatste kan bijvoorbeeld het geval zijn wanneer gemeenten beleidsdoelen ten aanzien van preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag vorm willen geven en de uitvoering hiervan bij een welzijns- of jongerenorganisatie beleggen.

Zoals ook beschreven in hoofdstuk 2 onder 'Locatie en type organisatie' zijn er verschillende soorten uitvoerders mogelijk. In ieder geval gaat het om professionals die mbo- of hbo-geschoold zijn in een pedagogisch georiënteerde opleiding zoals de pabo, SPH, SPW, MWD, Jongerenwerk of Social Work.³ Professionals wordt sterk aangeraden de gratis e-learning 'Ik ben van mij!' te volgen. Deze wordt, zoals eerder aangegeven, als noodzakelijk gezien om de interventie goed te kunnen uitvoeren. In de e-learning wordt de opbouw van 'Ik ben van mij!' uitgelegd, leren professionals de zes seksregels en de invloed van sekstereotypen en dubbele moraal op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag. Daarnaast moet de professional al een aantal competenties hebben om aan de slag te kunnen met de interventie. We noemen de belangrijkste competenties en kwaliteiten om 'Ik ben van mij!' uit te kunnen voeren.

- Didactische vaardigheden
- Kennis van en affiniteit met de doelgroep en snel aansluiting kunnen vinden bij jongeren
- Jongeren kunnen begeleiden en inspireren in de activatie en mobilisatiekant van 'Ik ben van mij!' jongeren kunnen aanspreken op hun talenten en hen kunnen faciliteren in het bedenken en uitvoeren van hun eigen acties en het mobiliseren van andere jongeren
- Enthousiaste en actieve houding, open dialoog kunnen voeren met jongeren
- Ervoor kunnen zorgen dat jongeren zelf nadenken en een mening vormen over het onderwerp
- Taboeonderwerpen bespreekbaar kunnen maken. Positieve houding zonder handelingsverlegenheid bij het praten over intimiteit en seksualiteit; affiniteit hebben met het onderwerp
- Oog hebben voor groepsprocessen; kunnen improviseren en inspelen op de groep
- In staat zijn om het programma op maat te maken als dit nodig is voor de jongeren voor wie zij het gaan uitvoeren.

Kwaliteitsbewaking

Het handboek, de website en de e-learning zijn vrij toegankelijk. Bij het volgen van de e-learning wordt om een e-mailadres gevraagd om mensen te kunnen benaderen voor een digitale enquête waarin wordt gevraagd naar het gebruik van 'Ik ben van mij!'. De uitkomsten van deze enquête worden gebruikt voor kwaliteitsverbetering van de interventie.

Om te weten te komen hoe het proces verloopt en wat de opbrengsten zijn, is een formulier ontwikkeld dat handvatten biedt voor de evaluatie van de interventie met de jongeren. Dit is als bijlage opgenomen in het handboek.

Randvoorwaarden

Seksualiteit is een lastig onderwerp om te bespreken, het kan zowel bij uitvoerders als bij jongeren zelf veel oproepen. Om deze reden is het in ieder geval van belang dat er zowel voor de uitvoerders als voor de jongeren een vertrouwenspersoon beschikbaar is. Uitvoerders moeten weten waar ze jongeren naar kunnen doorverwijzen als blijkt dat jongeren worstelen met ervaringen van seksueel grensoverschrijdend gedrag, seksueel geweld of seksueel misbruik, of die nu actueel zijn of in het verleden hebben plaatsgevonden. Dit betekent dat de uitvoerende organisatie kan doorverwijzen naar organisaties die hulp kunnen bieden bij ervaringen met seksueel grensoverschrijdend gedrag. Dit kan via een schoolpsycholoog of doordat de uitvoerende organisatie contacten heeft met de ggz of andere hulpverlenende organisaties.

Zoals ook bij de competenties staat beschreven, moet een uitvoerder zich op zijn/haar gemak voelen om dit onderwerp te kunnen bespreken, om taboes niet uit de weg te gaan maar te durven expliciteren en om vooroordelen tegen te gaan om de interventie goed uit te kunnen voeren. Er wordt binnen de interventie 'Ik

³ Deze opsomming is niet volledig maar geeft een beeld van de beroepen die aan de slag kunnen met 'Ik ben van mij!'.

ben van mij!' verwacht dat jongeren acties gaan uitvoeren om een gezonde seksualiteit te bevorderen en seksueel grensoverschrijdend gedrag te voorkomen. Dit is enkel mogelijk in een omgeving waarin hier voldoende ruimte voor is en die voldoende veilig is. De uitvoerder dient een veilige omgeving te creëren waarin jongeren zich vrij voelen om over deze onderwerpen te spreken en deze met elkaar te delen.

Implementatie

Er is een handboek over de interventie beschikbaar met informatie over het aan te pakken probleem, het doel van de interventie, de aanpak inclusief randvoorwaarden en de onderbouwing. Ook is er een praktijkvoorbeeld opgenomen. Er is een e-learning beschikbaar ter voorbereiding op de uitvoering van de interventie en die nodig is om de aanpak goed te kunnen uitvoeren. Daarnaast is er een website met aanvullende materialen. De ontwikkelaar is te benaderen voor vragen en informatie. Dit alles maakt de aanpak overdraagbaar.

Kosten

Een 'Ik ben van mij!'-traject varieert in de kosten. Dit bedrag is afhankelijk van de opzet die gekozen wordt en hoe uitgebreid 'Ik ben van mij!' aangeboden wordt.

Er zijn vaste kosten en een aantal variabele/afhankelijke kosten. Ook is er de eerste investering voor de uitvoerder om zich de aanpak eigen te maken.

Vaste kosten

Voor het zich inwerken in de interventie moet op 12 uur gerekend worden.

Als de uitvoerder de jongeren al kent, een locatie ter beschikking heeft én hij of zij de aanpak onder de knie heeft; uitgaande van een uurtarief van € 90 en van het basispakket van vier (plus) bijeenkomsten (vier bijeenkomsten van een klein uur plus begeleiding van de acties in de mobilisatiefase) aan één groep:

- Voorbereidende gesprekken met organisatie/school⁴ en voorbereiding: 5 uur, € 450
- Uitvoeren van de vier bijeenkomsten en begeleiding van de mobilisatie-activiteiten: 5 uur, € 450
- Inhoudelijke en procesevaluatie en nagesprek met de groep: 1 uur, € 90
- Evaluatie en nagesprek/terugkoppelgesprek met de organisatie/school: 3 uur, € 270
- Materiaalkosten / kopieën werkbladen: € 50.

Totaal: € 1.310 per groep.

.Als de professionele uitvoerder dit in zijn of haar takenpakket krijgt zijn de directe kosten lager.

Variabele kosten

Afhankelijk van de omstandigheden en context kan er een aantal andere/variabele kosten zijn. Afhankelijk van de situatie betreft dit de volgende posten.

- Werving van jongeren, ureninzet en materialen
- Bij een uitgebreidere aanpak dan die van de vaste vier bijeenkomsten met aanvullende mobilisatie-activiteiten: meer ureninzet
- Eventueel te ontwikkelen *gadgets* en promotiematerialen van 'Ik ben van mij!'
- Locatiekosten huur en catering
- Bij samenwerking met meerdere partijen: coördinatiekosten, et cetera.

Kosten voor training

Een potentiële uitvoerder kan 'Ik ben van mij!' uitvoeren na het volgen van de gratis e-learning 'Ik ben van mij!'. Hier zijn verder geen kosten aan verbonden.

⁴ Dit wanneer de organisatie/school deze taak uitbesteedt aan een externe uitvoerder.

3. Onderbouwing

Probleem

Seksuele ontwikkeling begint in de kindertijd en loopt het hele leven door. Voor hun 15e zijn de meeste jongens en meisjes wel eens verliefd geweest en hebben ze seksuele ervaringen, bijvoorbeeld met zoenen en strelen onder de kleren. Meestal ontdekken ze op deze leeftijd hun seksuele voorkeur. Soms gebeurt dat later.

Doorgaans vanaf hun 15e gaan jongeren verder met het experimenteren met relaties en seks, in een vaste relatie of via losse contacten. Ze gaan verder dan alleen zoenen en strelen. De helft van de jongeren van 17 jaar heeft ervaring met geslachtsgemeenschap (De Graaf, Van den Borne, Nikkelen, Twisk & Meijer, 2017). Onderzoek van De Haas (2012) toont aan dat jongeren tussen de 14 en 18 jaar een relatief groot risico lopen op het meemaken van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Ook andere onderzoeken wijzen op de kwetsbaarheid van kinderen en jongeren op het gebied van seksualiteit: leeftijd (jong zijn) is één van de belangrijkste risicofactoren bij seksueel grensoverschrijdend gedrag (onder andere De Graaf et al., 2017).

Enkele cijfers

Op 18-jarige leeftijd heeft ongeveer een derde van de jongeren in zijn of haar leven een vorm van seksuele grensoverschrijding meegemaakt: 40,9% van de meisjes en 22,9% van de jongens. Het gaat dan om zowel *hands-on* als *hands-off* vormen, zoals sexting (het maken, versturen, doorsturen of ontvangen van seksueel getinte beelden). De *hands-on* vormen zijn vooral minder vergaande vormen van seksuele grensoverschrijding, zoals seksueel aangeraakt of gezoend worden tegen iemands wil. Eén op de tien meisjes heeft ervaring met ongewilde manuele seks (aftrekken of vingeren). Tussen de 5 en 10% van de meisjes heeft ervaringen met orale seks of geslachtsgemeenschap tegen haar wil (Van Berlo & Van Beek, 2015). Nog enkele recente cijfers:

- Bij 20% van de jongens en 10% van de meisjes (in de leeftijdsgroep van 12 tot 25 jaar) die seks hebben gehad tegen hun wil, werd *gedreigd* met geweld.
- Bij 15% van de jongens en 24% van de meisjes (in de leeftijdsgroep van 12 tot 25 jaar) die seks hebben gehad tegen hun wil, werd geweld gebruikt (De Graaf et al., 2017).
- Bij meisjes is degene die de ander dwingt of onder druk zet bijna altijd een man en meestal een (ex)vriend of een bekende. Zowel bij jongens als bij meisjes is het in 18% van de gevallen een onbekende. Bij jongens gaat het vaker dan bij meisjes om een scharrel, een goede vriend of vriendin of een familielid. Voor meisjes is de ander vaak even oud als zij of iets ouder. Voor jongens is de ander vaak even oud of meer dan vijf jaar ouder (De Graaf et al., 2017).

Het is niet vanzelfsprekend dat jongeren uit zichzelf onderscheid kunnen maken tussen aanvaardbaar en grensoverschrijdend seksueel gedrag, dat zij grenzen van anderen kunnen respecteren en hun eigen wensen en grenzen kunnen aangeven. Vandaar het belang van relationele en seksuele vorming voor jongeren, net zoals zij op andere vlakken kennis en vaardigheden leren (Franck, Van den Borne, Nikkelen, Twisk & Meijer, 2011).

De gevolgen

Gevolgen van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld kunnen ingrijpend en langdurig zijn. Een aantal factoren is van invloed op de ervaren gevolgen, onder andere de relatie met de pleger, de mate van dwang die is uitgeoefend, of het om een eenmalige ervaring of een langdurige ervaring gaat, de leeftijd van het slachtoffer en de aard van de grensoverschrijding. Onderzoek van Cense en Van Dijk (2010) naar grensoverschrijdende seksuele ervaringen van jongeren beschrijft dat zelfs bij jongeren die aangeven geen 'problemen' te ervaren, seksueel grensoverschrijdend gedrag leidt tot gevoelens van verdriet, ongelukkigheid, kwaad worden op zichzelf, schaamte en zich niet meer goed voelen bij seks. De ervaren gevolgen kunnen voor ieder slachtoffer verschillen. Ernstiger gevolgen kunnen zijn (Van Oosten, Verweij, Van den Heuvel & Doornink 2017):

- Vermijdingsgedrag
- een negatief zelfbeeld

- seksuele problemen
- zelfbeschadigend gedrag
- relatie- en interpersoonlijke problemen
- herhaald slachtofferschap
- medische onverklaarbare klachten
- (chronische) posttraumatische stressstoornissen (PTSS), angststoornissen en depressie.

Oorzaken

'Ik ben van mij!' richt zich op seksueel grensoverschrijdend gedrag tussen leeftijdgenoten. In sommige gevallen gaat het hier om intentioneel gedrag: men weet dat het gedrag niet oké is. In veel gevallen is er echter geen sprake van kwade opzet. Jongeren zijn zich dan bijvoorbeeld onvoldoende bewust van hun eigen wensen en grenzen, weten niet hoe ze dit bij een ander moeten herkennen of vinden het moeilijk om hardop uit te spreken wat ze wel of niet prettig vinden.

Hierna noemen we enkele factoren die het probleem veroorzaken.

Gebrek aan kennis

Gebrek aan kennis over wensen en grenzen en over de invloed van genderstereotypen op seksueel gedrag, en gebrek aan kennis over mogelijkheden om hier wat aan te veranderen.

Gebrekkige seksuele interactiecompetentie: gebrek aan vaardigheden om eigen wensen en grenzen te kunnen aangeven en die van anderen te herkennen.

Seksuele interactiecompetentie is een complex geheel aan (sociale) vaardigheden, gevoeligheden en strategieën die nodig zijn om seksueel contact prettig, veilig en gelijkwaardig te maken (De Graaf et al., 2010). Vooral jongens vinden het soms lastig grenzen te herkennen en zich kwetsbaar op te stellen. Jongeren die competentier zijn in de interactie met hun partner, worden minder vaak gedwongen tot seksuele handelingen en zijn anderzijds vaak minder dwingend (De Graaf, Van Egten, De Hoog & Van Berlo, 2009). Over een geringe interactiecompetentie beschikken is voor zowel slachtofferschap als daderschap een belangrijke risicofactor (Schakenraad & Janssens, 2008). In een studie naar achtergronden en motieven van jongens die voor het eerst zijn opgepakt voor een seksueel delict, laten praktijkvoorbeelden zien dat tekorten in sociale en communicatieve vaardigheden een belangrijke rol spelen. Veel jongens waren verbaasd of verontwaardigd over de aangifte. 'Ze liep niet weg en gilte niet, hoe kan ik dan weten dat ze het niet wilde?' 'Ze moest giechelen toen ik naar haar toe kwam, dan is ze toch niet bang voor me?' (Janssens, Schakenraad, Lammers & Brants, 2009).

Dubbele moraal

Er bestaat een 'dubbele moraal' die aan seks voor jongens een andere status toekent dan voor meisjes. Dit heeft tot gevolg dat beide groepen andere competenties aanleren. Meisjes leren vooral om grenzen aan te geven en zijn zich vaak onvoldoende bewust van eigen wensen. Dit heeft tot gevolg dat ze soms (te) veel rekening houden met hun partner. Terwijl jongens onvoldoende leren hoe ze grenzen kunnen (h)erkennen of zich kwetsbaar op te stellen. Deze verschillen in seksuele en relationele ontwikkeling zorgen ervoor dat het lastig is voor jongens en meisjes om wensen en grenzen bespreekbaar te maken (De Graaf, Van Dijk & Wijsen, 2010).

Denken in stereotypen

Iedereen die met jongeren werkt, zal herkennen dat jongeren vaak denken in stereotypen als het gaat over seksualiteit. Daarbij zien zij de stereotypen die zij hanteren ook vaak weerspiegeld in hun omgeving, de media en de maatschappij. Vooral over vrouwen, mannen en homoseksualiteit bestaan stereotype opvattingen. Echte mannen zijn vooral stoer, homo's zijn geen echte mannen en vrouwen moeten er aantrekkelijk uitzien (Naezer, 2005).

Jongeren die afwijken van dit beeld of er andere opvattingen op nahouden, krijgen te maken met afkeuring van hun leeftijdgenoten (Zie onder meer Felten, Janssens & Brants, 2009; Felten, Van Hoof & Schuyf, in: De Lijster, Janssens & De Ridder, 2013).

Uit kwalitatieve interviews met jongeren blijkt dat genderstereotype attitudes, zoals een neerbuigende

houding bij jongens ten opzichte van meisjes, een rol spelen bij seksueel grensoverschrijdend gedrag (Felten et al., 2009, in: De Lijster et al., 2013).

Gevoeligheid voor groepsdruk

Het ervaren van groepsdruk blijkt gerelateerd te zijn aan zowel het meemaken als het vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag (De Bruijn, Burrie & Van Wel, 2006; Krahé, 2003). Ook zijn het conformeren aan vrienden en het rondhangen bij, of lid zijn van bepaalde jongerengroepen gerelateerd aan het meemaken en vertonen van grensoverschrijdende seks (Borowsky, Hogan & Ireland, 1997; Murnen & Kohlman, 2007). In een studie van Hoïng, Jonker & Van Berlo (2010) naar achtergronden van jongens die deelnamen aan de Leerstraf Seksualiteit, een interventie voor jongeren tussen de 12 en 18 jaar die seksueel grensoverschrijdend gedrag hadden vertoond, gaven de meeste deelnemers aan dat ze het delict hadden gepleegd omdat er sprake was van groepsdruk (Ausema & Janssens, 2015).

Aan te pakken factoren

In 'Ik ben van mij!' wordt aan de volgende veranderbare oorzaken gewerkt.

Gebrek aan kennis over wensen en grenzen en over de invloed van genderstereotypen op seksueel gedrag (dit hangt samen met de subdoelen 1, 2, 3, 5 en 6).

Gebrek aan vaardigheden om nee te zeggen en om je wensen en grenzen aan te geven: gebrekkige seksuele interactiecompetentie (subdoelen 1, 2, 3, 4 en 6).

Dubbele moraal (subdoelen 2, 3, 4 5 en 6).

Denken in stereotypen (subdoel 5 en 6).

Gevoeligheid voor groepsdruk (subdoelen 5 en 6).

Verantwoording

Om de doelen van de interventie te kunnen behalen, is gekozen voor een peer-to-peer-benadering, met aandacht voor regels om te bepalen of het gedrag oké is, met oog voor de sociale interactiecompetentie en met actieve en interactieve werkvormen.

Hieronder gaan we in op deze onderdelen van de aanpak.

Peer-to-peer benadering

Een 'peer' is iemand die tot dezelfde sociale groep als de ander behoort. Dit houdt in dat ze op zijn minst één belangrijk sociaal of demografisch kenmerk met elkaar delen: leeftijd, opleiding, beroep of risicogedrag (FHI, 2010). In het geval van 'Ik ben van mij!' gaat het om leeftijdgenoten.

De peer-to-peer-benadering wordt bij 'Ik ben van mij!' ingezet in de drie onderdelen van het programma: educatie, activatie en mobilisatie.

<p>'Ik ben van mij!' verstaat onder peer-educatie: <i>alles wat mensen van dezelfde leeftijd van elkaar kunnen leren.</i></p>

In het onderdeel educatie is sprake van een combinatie: kennisoverdracht vindt plaats door de volwassen uitvoerder, terwijl daarnaast de peers van elkaar leren door samen op te trekken, ervaringen met elkaar te delen en al pratende en discussiërende opvattingen te ontwikkelen (*sharing*).

In de onderdelen activatie en mobilisatie staat de peer-to-peer-benadering centraal: jongeren bedenken met elkaar acties en werken deze ook samen uit. De uitvoerder treedt daarbij op als procesbegeleider.

In 'Ik ben van mij!' worden jongeren gestimuleerd na te denken en met elkaar in gesprek te gaan over seksuele wensen en grenzen en seksuele weerbaarheid en dit ook aan andere jongeren over te brengen. Uit onderzoek weten we dat jongeren vooral van elkaar leren en naar elkaar kijken voor de erkenning en waardering van het eigen gedrag (Crone, 2008). Ook blijkt dat een voorwaarde voor effectiviteit van een preventiemethode voor jongeren is, dat deze aansluit bij de belevingswereld van jongeren (Meulmeester et al., 2008; Felten et al., 2009).

Jongeren zullen hun gedrag bovendien eerder veranderen wanneer leeftijdsgenoten (peers) die ze graag mogen en die ze vertrouwen, verandering propageren of uitdragen. Zo gaat de sociale leertheorie van Bandura (1986) ervan uit dat mensen niet alleen leren door zelf de consequenties van hun gedrag te zien, maar ook door anderen te observeren. Wanneer een jongere ziet hoe een ander zich gedraagt en wat het effect hiervan is, kan hij of zij het gevoel krijgen dit wellicht zelf ook te kunnen ('eigen effectiviteit'). Wanneer een leeftijdgenoot / peer dus laat zien hoe het anders kan, wordt een jongere geprikkeld om dit ook te gaan doen (Bandura, 1986): peers kunnen relaties succesvol voordoen/naspelen en kunnen laten zien hoe goede sociale vaardigheden voordelen kunnen opleveren (Evans & Tripp, 2006 in: Janssens & Felten, 2013).

Het Prototype Willingness Model (Gibbons, Houlihan & Gerrard, 2008) onderschrijft dit. Dit model maakt verschil in soorten gedrag: een deel van je gedrag is van te voren gepland, bedacht en weloverwogen. Een ander deel is echter ook sociaal: je doet niet wat je van tevoren hebt bedacht, maar sluit je aan bij de groep. Wanneer een jongere denkt dat belangrijke personen (vrienden, peers) bepaald gedrag goedkeuren of afkeuren, is dit dus van invloed op de wens van de jongere om het gedrag wel of niet uit te gaan voeren. Als een peer bepaald gedrag goedkeurt of juist afkeurt, en deze peer wordt door de jongere als belangrijk gezien, kan dit het gedrag van de jongere veranderen (Janssens & Felten, 2013, p. 81): peers kunnen als rolmodel invloedrijker of populairder zijn dan professionals (Mellanby, Newcombe, Rees & Tripp, 2001).

Gecombineerde aanpak

Uit onderzoek blijkt dat een gecombineerde aanpak van begeleiding door een volwassene en daarnaast de inzet van peers tot een goed resultaat leidt. Peers vergemakkelijken en dragen bij aan de 'information sharing', het delen van informatie. Bovendien vervullen zij een brugfunctie tussen de professional en de jongere (Milburne, 1995; Chandra-Mouli, Lane & Wong, 2015).

Zes seksregels

De zes seksregels die Ik ben van mij! hanteert, zijn gebaseerd op het Vlaggensysteem. Het Vlaggensysteem (Frans & Franck, 2010; 2014) is een interventie met als hoofddoel het stimuleren van gezond seksueel gedrag en het bijdragen aan het voorkómen en terugdringen van seksueel grensoverschrijdend gedrag onder kinderen en jongeren. Deze interventie is erkend als 'Goed onderbouwd' door de erkenningscommissie Maatschappelijke ondersteuning, participatie en veiligheid.

In het Vlaggensysteem zijn zes criteria geformuleerd op basis waarvan professionals seksueel (grensoverschrijdend) gedrag kunnen signaleren, beoordelen, bespreekbaar maken en waar ze (indien nodig) op kunnen handelen. Dit zijn: wederzijdse toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, leeftijds- en ontwikkelingsadequaat, contextadequaat/passend bij de situatie en zelfrespect. De criteria zijn gebaseerd op literatuur in combinatie met praktijkervaringen.

De zes criteria van het Vlaggensysteem zijn vertaald naar zes seksregels voor jongeren. Ze zijn seksregels genoemd omdat die term beter aansluit bij jongeren; de namen van de criteria zijn eveneens waar nodig aangepast zodat ze beter aansluiten bij de belevingswereld van jongeren. De zes seksregels zijn wederzijdse toestemming (1), vrijwilligheid (2), gelijkwaardigheid (3), ontwikkeling (4), omgeving (5) en zelfrespect (6). Jongeren krijgen hier uitleg over en gaan er daarna over in gesprek in bijeenkomst 2 en 3. Een belangrijk onderdeel van het gedachtegoed van 'Ik ben van mij!' is dat jongeren zelf bedenken wat ze wel en niet willen en waarom ze dit wel of niet willen. De seksregels worden daarom niet opgelegd, maar jongeren worden uitgenodigd om met elkaar na te gaan wat zij belangrijk vinden om te bepalen of iets over hun eigen of andermans grens gaat. De uitvoerder legt vervolgens de regels van de jongeren en de zes seksregels naast elkaar en met elkaar wordt besproken hoe deze regels overeenkomen en waar de verschillen zitten. De uitvoerder tracht in deze bijeenkomst de handen op elkaar te krijgen voor de zes seksregels.

Sociale interactiecompetentie

Bij de ontwikkeling van 'Ik ben van mij!' is het model van seksuele interactiecompetentie (Vanwesenbeeck, Van Zessen, Ingham, Jaramazovic & Stevens, 1999) gebruikt om de eigen effectiviteit en vaardigheden van jongeren op het gebied van seksuele grensoverschrijding te beïnvloeden. Volgens dit model zijn niet alleen de beslissingen van een individu maar zeker ook de interacties tussen jongeren van groot belang voor de seksuele gezondheid van beide (Van Campenhoudt, Cohen, Guzzardi & Hausser, 1997). Het model gaat ervan uit dat jongeren vaardigheden nodig hebben in de seksuele interactie om seksueel gezond gedrag te kunnen vertonen: seksuele interactiecompetentie. Het kunnen aangeven van de eigen seksuele grens is een van de belangrijkste aspecten van de interactiecompetentie (De Bruijn et al., 2006). Weten wat je wel en niet wilt, het ontdekken van de eigen grens, is hiervoor een voorwaarde. Voor veel jongeren is dit allesbehalve eenvoudig. Doordat ze hun persoonlijke grenzen niet kennen, communiceren ze vaak onduidelijk over wat ze wel of niet willen (ambigue communicatie). Ambigue communicatie hangt samen met een grotere kans op grensoverschrijding (Kuyper et al., 2010; Krahe, 2000). Naast het aangeven van de eigen grens is het herkennen van andermans grenzen een belangrijk aspect van de seksuele interactiecompetentie om grensoverschrijding te voorkomen.

Het herkennen en respecteren van de eigen grenzen en die van de ander staat centraal in iedere bijeenkomst.

Actieve aanpak en actieve en interactieve werkvormen

De interventie werkt, naast de educatie door een uitvoerder, vanuit een actieve aanpak, waarin jongeren met elkaar discussiëren, met elkaar op zoek gaan naar antwoorden en samen werken aan meningsvorming. Deze aanpak sluit aan bij de persoonlijke belevingswereld van jongeren en vergroot daarmee de kans op gedragsverandering (Bartholomew, Parcel, Kok, Gottlieb & Fernández, 2011). Ook bevat de interventie veel actieve en interactieve werkvormen. Dit wordt als een belangrijk element gezien voor de effectiviteit van interventies voor jongeren op het gebied van relaties en seksualiteit (Peters & Kok, 2009, in: Ausema & Janssens, 2015).

**“Rappen, tekenen, theater, in elke groep is er op creatief vlak wel iets waarmee je aan de slag kunt. We hebben al eens een rap gemaakt, maar ook een pianospel, twee theaterstukken en een flashmob. Jongeren willen echt graag iets doen en vinden het leuk als ze tijdens de brainstormsessie ontdekken dat ze iets kunnen. Bij de brainstorm stuur ik wel. Je wilt dat ze iets neerzetten dat prikkelt. Via de werkvormen voor brainstormen komen we altijd tot iets moois.”
(Bregje van Tilborg van Kompaan & De Bocht, Tilburg).**

Ook uit de resultaatmeting van WE CAN Young (Boel & De Groot, 2015, zie H 4), de voorloper van Ik ben van mij!, blijkt dat stof beter beklijft als jongeren er zelf mee aan de slag gaan, reden waarom deze actieve aanpak in Ik ben van mij! gehandhaafd is.

4. Onderzoek

4.1 Onderzoek naar de uitvoering

Er is onderzoek gedaan naar de ervaringen met de voorloper van 'Ik ben van mij!': WE CAN Young. De resultaten uit dit onderzoek zijn gebruikt om de interventie door te ontwikkelen naar 'Ik ben van mij!'. Deze andere naam is gekozen op basis van feedback van jongeren (zie onderzoeksuitkomsten hieronder).

A. Bool, M. & Groot, N. de (2015). *WE CAN YOUNG campagne resultaatmeting. Eindrapportage en deelrapportages*. Utrecht: Movisie

B. Het onderzoek betreft een meting die is uitgevoerd met behulp van vragenlijsten en interviews onder jongeren die deelnamen aan WE CAN Young (destijds 'changemakers' genoemd) en de jongeren die deze changemakers bereikten met hun mobilisatie-acties. Daarnaast bestond het onderzoek uit observaties van activiteiten en uit bestudering van werkverslagen van projectleiders en begeleiders (uitvoerders).

In totaal zijn er drie metingen uitgevoerd met behulp van een vragenlijst. De respons van changemakers is tijdens de 0-meting $n=508$, tijdens de 1-meting $n=118$ en tijdens de 2-meting $n=72$. De respons van jongeren is tijdens de 0-meting $n=343$, tijdens de 1-meting $n=49$ en tijdens de 2-meting $n=30$.⁵ Daarnaast zijn er telefonische interviews gehouden met 17 changemakers en 12 jongeren.

C. Belangrijkste uitkomsten van het onderzoek en verwerking in 'Ik ben van mij!'.

Los karakter versus strakke opbouw

WE CAN Young was een interventie met een los karakter waar verschillende uitvoerders een verschillende invulling aan gaven. Uit de werkverslagen van uitvoerders kwam naar voren dat het losse karakter het moeilijk maakte om de juiste focus aan te brengen: "Je wilt jongeren niet remmen als zij ideeën hebben, maar soms is dat wel nodig." De uitvoerders gaven aan dat het belangrijk is van tevoren het doel te bepalen van de interventie, zodat iedereen weet waar naartoe gewerkt wordt.

In 'Ik ben van mij!' is dit losse karakter losgelaten. De interventie is strakker neergezet door deze vast te leggen in vier vaste bijeenkomsten met aanvullende mobilisatie-activiteit(en), vastgelegd in een handboek. Aan elke bijeenkomst is een doelstelling verbonden. De e-learning, de website en het handboek bieden handvatten voor de uitvoerders om de interventie uit te voeren. Hierdoor is de kwaliteit ook beter te waarborgen.

Naamgeving

De naam WE CAN Young kwam niet over bij de doelgroep en de uitvoerders en werd opgevat als 'WEAK AND (in plaats van WE CAN) Young'. De naam is daarom veranderd in 'Ik ben van mij!'.

Door jongeren ervaren effecten

In interviews met 17 changemakers en 12 jongeren is gevraagd wat zij zelf aan effecten hebben ervaren. Er is onder meer gevraagd of en wat ze hebben geleerd en of ze anders zijn gaan denken over bepaalde onderwerpen. Hieronder een samenvatting van hun reacties.

**Nieuwe kennis*

De meerderheid van de geïnterviewde changemakers en jongeren geeft aan dat ze nieuwe kennis hebben opgedaan door WCY. Zij vertellen dat ze nieuwe dingen hebben geleerd op het gebied van (een van) de WCY onderwerpen: seksuele weerbaarheid, genderongelijkheid en gendergeweld.

⁵ Ondanks verschillende inspanningen via de lokale projectleiders om op de vragenlijsten te attenderen, het op verzoek verstrekken van papieren vragenlijsten en het herhaaldelijk uitnodigen van respondenten voor de vervolgmetingen via e-mail en sms, bleef de respons van de 1-meting en 2-meting achter.

*Verandering in attitude

Ruim een derde van de changemakers en de helft van de jongeren neemt veranderingen waar in hun bewustzijn, houding of mening over de WCY onderwerpen. Zij zijn bijvoorbeeld gaan beseffen hoe belangrijk het is om je eigen grenzen goed te bewaken en die van anderen te respecteren.

*Veranderingen in sociale invloed

Iets minder dan de helft van de jongeren en circa een derde van de changemakers geeft aan dat er veranderingen hebben plaatsgevonden in de sociale invloed, wat wil zeggen dat ze de WCY-onderwerpen met andere mensen zijn gaan bespreken. Ze zijn bijvoorbeeld met hun ouders of klasgenoten over seksualiteit gaan praten terwijl ze dit voorheen nooit deden.

*Veranderingen in competenties, eigen effectiviteit en gedrag

Enkele respondenten geven aan dat ze nieuwe competenties hebben opgedaan en dat ze verwachten zich anders te gedragen door WCY. Bijvoorbeeld dat ze denken dat ze beter hun grenzen zullen bewaken in seksuele interacties.

Kortdurende, eenmalige activiteiten versus een combinatie van activiteiten

In de praktijk werden vaak kortdurende eenmalige activiteiten uitgevoerd. Uit de interviews met jongeren blijkt dat dit soort activiteiten niet altijd effect hebben. Hoewel in de interviews het merendeel van de respondenten aangeeft iets opgedaan te hebben door WCY, zijn er ook respondenten die geen of nauwelijks effecten bij zichzelf waarnemen. Dit zijn vooral de jongeren die slechts hebben deelgenomen aan een enkele of zeer korte activiteit van WCY. Soms is hierin nauwelijks inhoudelijke informatie overgedragen, zoals bij het uitdelen van flyers. En soms is de informatie die is overgedragen nauwelijks blijven hangen. De onderzoekers concluderen uit de interviews, de observaties en de werkverslagen van uitvoerders dat het beter is om kortdurende en eenmalige activiteiten uit te breiden met andere activiteiten, zodat een combinatie van educatie, activatie en mobilisatie ontstaat. Door dieper in te gaan op de problematiek en jongeren (meer) de gelegenheid te geven om vragen te stellen en ideeën uit te wisselen, wordt het voor jongeren gemakkelijker de stof actief te verwerken. Actieve verwerking draagt bij aan het effect.

“Voor de jongeren die meedoen, levert het echt wat op. Ze vergroten hun zelfbeeld, zelfvertrouwen en zelfbewustzijn. Ook heb ik meegemaakt dat het hielp om uit de kast te komen. Voor alle jongeren geldt dat 'Ik ben van mij!' triggert. Ze worden zich bewust van hun eigen wensen en grenzen.” (Bregje van Tilborg van Kompaan & De Bocht, Tilburg).

4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten

Er is nog geen effectonderzoek uitgevoerd naar 'Ik ben van mij!'.

4.3 Praktijkvoorbeeld

Van de interventie 'Ik ben van mij!' is nog geen praktijkvoorbeeld beschikbaar.

5. Samenvatting Werkzame elementen

Inhoudelijke elementen

- Inhoudelijke informatieoverdracht gecombineerd met interactieve activiteiten.
- Aansluiting bij op het kennisniveau van jongeren en afstemming op hun ervaring en belevingswereld: jongeren bedenken zelf met welke subthema's zij aan de slag willen, wat ze willen veranderen en waar ze zelf iets aan willen doen. Dit blijkt uit de keuze voor het thema waarmee ze aan de slag gaan in de huiswerkopdracht.
- Kennisoverdracht door een combinatie van een volwassen uitvoerder en peers.
- Door peer-activatie (het met leeftijdgenoten discussiëren en samenwerken) wordt de stof verinnerlijkt en verwerkt.
- Door peer-mobilisatie worden ook andere jongeren bereikt.
- Positieve insteek met aandacht voor eigen wensen, gevoelens en verlangens.
- Het aan de hand van de zes seksregels stimuleren van jongeren om zelf een situatie in te schatten, waardoor ze weerbaarder zijn tegenover seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Praktische elementen

- Een beperkt aantal bijeenkomsten (vier, met aanvullende mobilisatie-activiteiten) met doelstellingen per bijeenkomst.
- Het gebruik van werkvormen die samen met de jongeren worden gekozen en die aansluiten bij hun behoeften en interesses.

6. Aangehaalde literatuur

- Ausema, A. & Janssens, K. (2015). *Methodebeschrijving Je Lijf Je Lief*. Amsterdam / Utrecht: GGD Amsterdam / Movisie.
- Bandura A. (1986). *Social foundations of thought and action. A social cognitive theory*. Englewood Cliffs: Erlbaum.
- Bartholomew, L., Parcel, G., Kok, G., Gottlieb, N. & Fernández, M. (2011). *Planning health promotion programs: An Intervention Mapping approach (3rd ed.)*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Berlo, W. van & Beek, I. van (2015). *Seksuele grensoverschrijding en seksueel geweld: feiten en cijfers*. Utrecht: Rutgers WPF & Movisie.
- Bool, M. & Groot, N. de, m.m.v. Mateman, H. (2015). *WE CAN YOUNG campagne resultaatmeting. Eindrapportage en deelrapportages*. Utrecht: Movisie.
- Borowsky, I., Hogan, M. & Ireland, M. (1997). Adolescents sexual aggression: Risk and protective factors. *Pediatrics*, 100, 7.
- Bruijn, P. de, Burrie, I. & Wel, F. van (2006). A risky boundary: unwanted sexual behaviour among youth. *Journal of sexual aggression: An international interdisciplinary forum for research, theory and practice*, 12(2):81-96.
- Campehoudt, L. van, Cohen, M., Guzzardi, G. & Hausser, D. (1997). *Sexual interactions and HIV risk. New conceptual prospective in European research*. London: Taylor & Francis.
- Cense, M. & Dijk, L. van (2010). *Niet zomaar seks. Jongeren over seks en grenzen*. Utrecht: Rutgers WPF.
- Chandra-Mouli, V., Lane, C. & Wong, S. (2015). What does not work in adolescent sexual and reproductive health: a review of evidence on interventions commonly accepted as best practices. *Global Health: Science and Practice*, 3(3), 333-340.
- Crone, E. (2008). *Het puberende brein*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Felten, H., Janssens, K. & Brants, L. (2009). *Seksualisering: je denkt dat het normaal is. Onderzoek naar de beleving van jongeren*. Utrecht: Movisie.
- FHI (2010). *Evidence-Based Guidelines for Youth Peer Education*. New York: FHI.
- Franck, T., Frans, E., Decraen, E. van, Repetur, L. & Boet, A. (2011). *Over de grens? Seksueel opvoeden met het Vlaggensysteem. Gids voor ouders*. Utrecht: Movisie/ Antwerpen: Sensoa.
- Frans, E. & Franck, T. (2010). *Vlaggensysteem. Praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag*. België: Garant uitgevers België.
- Frans, E. & Franck, T. (2014). *Vlaggensysteem. Reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren*. België: Garant uitgevers België.
- Gibbons, F., Houlihan, A. & Gerrard, M. (2008). Reason and reaction: The utility of a dual-focus, dual-processing perspective on promotion and prevention of adolescent health risk behaviour. *British Journal of Health Psychology*, 14(2), 231-248.

- Graaf, H. de, Borne, M. van den, Nikkelen, S., Twisk, D. & Meijer, S. (2017). *Seks onder je 25^e 2017*. Delft: Eburon.
- Graaf, H. de, Egten, C. van, Hoog, S. de & Berlo, W. van (2009). *Seksualisering: aandacht voor etniciteit*. Utrecht/Den Haag: Rutgers Nisso Groep/E-quality.
- Graaf, H. de, Dijk, L. van & Wijsen, C. (2010). *Leefstijlcampagne seksuele weerbaarheid. Voorbereidend literatuuronderzoek*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Haas, S. de (2012). Seksueel grensoverschrijdend gedrag onder jongeren en volwassenen in Nederland. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36(2), 136-145.
- Höing, M., Jonker, M. & Berlo, W., van. (2010). Juvenile sex offenders in a Dutch mandatory education programme: Subtypes and Characteristics. *Journal of sexual aggression*, 16, 332-346.
- Janssens, K. & Felten, H. (2013). *Be a man. Handleiding voor organisaties*. Utrecht: Movisie.
- Janssens, K., Schakenraad, W., Lammers, M. & Brants, L. (2009). *Seks: waar ligt de grens? Jongeren en docenten uit het Amsterdamse praktijkonderwijs aan het woord*. Utrecht: Movisie.
- Krahé, B. (1998). Sexual aggression among adolescents: Prevalence and predictors in a German sample. *Psychology of Women Quarterly*, 22, 537-554.
- Kuyper, L., Wit, J. de, Adam, P., Woertman, L. & Berlo, W. van (2010). Grensoverschrijdende seksuele gedragingen onder jongeren. De belangrijkste resultaten uit het onderzoek 'Laat je nu horen!' *Tijdschrift voor Seksuologie*, 34, 90-103.
- Lijster, G. de, Janssens, K. & Ridder, J. de (2013). *Benzies & Batchies / Ik hou van mij*. In Databank(en) Nederlands Jeugd Instituut (NJI) en Centrum Gezond Leven (CGL). Zie: https://www.loketgezondleven.nl/leefstijlinterventies/interventies-zoeken/bijlage/20616/17595_IDBEffBijlage_2415_Beschrijving%20Benzies%20en%20Batchies.pdf .
- Mellanby, A., Newcombe, R., Rees, J. & Tripp, J. (2001). A comparative study of peer-led and adult-led school sex education. *Health Educ Res.* 2001 Aug;16(4):481-92.
- Meulmeester G., E. Rijsbosch, L. McDevitt-Pugh, S. Wieringa, M. Cense, M. Höing, & Vlugt, I. van der (2008). *Mapping van bestaande projecten en initiatieven op het gebied van seksuele weerbaarheid en analyse van 17 projecten op randvoorwaarden en succesfactoren*. Amsterdam/Utrecht: IIAV/RNG.
- Milburn, K. (1995). A critical review of peer education with young people with special reference to sexual health. *Health education research*, 10(4), 407-420.
- Murnen, S. & Kohlman, M. (2007). Athletic participation, fraternity membership and sexual aggression among college men: A meta-analytic review. *Sex Roles*, 57, 145-157.
- Naezer, M. (2005). *Hij is stoer, zij is een hoer. Gender en bijnamen onder Nederlandse scholieren*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Oosten, N. van, Verweij, S., Heuvel, S. van den & Doornink, N. (2017). *Wat werkt bij hulp aan vrouwen die seksueel misbruik hebben meegemaakt*. Utrecht: Movisie.
- Peters, G. & Kok, G. (2009). GHB: From knowledge about determinants to evidence-based health promotion interventions, 311. *Psychology and Health*, 24, (Suppl.1).

Vanwesenbeeck, I., Van Zessen, G., Ingham, R., Jaramazovic, E., & Stevens, D. (1999). Factors and processes in the heterosexual competence and risk: An integrated review of the evidence. *Psychology and Health*, 14, 25-50.

Bijlage 1

Doelenmatrix 'Ik ben van mij!'

Jongeren zijn zich bewust van seksuele wensen en grenzen, gedragen zich seksueel weerbaar(der) en stimuleren andere jongeren om hetzelfde te doen, zodat zij minder risico lopen op het meemaken of vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Subdoel	Kennis	Houding	Vaardigheden	Sociale invloed
De jongere is in staat om te bepalen of seksueel gedrag oké of niet oké is	De jongeren kent de 6 seksregels	De jongere is van mening dat gezond seksueel gedrag aan de 6 seksregels voldoet	De jongere kan in eigen woorden de 6 seksregels uitleggen	De jongere stimuleert andere jongeren om ook over de 6 seksregels na te denken
De jongere is zich bewust van zijn/haar grenzen op seksueel gebied en is beter in staat deze aan te geven.	De jongere weet waar hij/zij op moet letten om zijn of haar eigen wensen en grenzen te kunnen (h)erkennen	De jongere is van mening dat hij/zij eigen grenzen aan mag geven en nee mag zeggen	De jongere kan nee zeggen wanneer hij of zij iets niet wil op seksueel gebied	De jongere durft een andere jongere aan te spreken op seksueel grensoverschrijdend gedrag
De jongere is beter in staat zijn/haar wensen aan te geven op seksueel gebied.	De jongere is zich bewust dat iedereen persoonlijke wensen en grenzen heeft ten aanzien van seks	De jongere is van mening dat hij/zij eigen wensen mag formuleren en deze bijvoorbeeld mag delen met een (potentiële) sekspartner	De jongere kan aangeven wat hij/zij prettig vindt op seksueel gebied	
De jongere is beter in staat andermans wensen en grenzen op seksueel gebied te herkennen en te respecteren.	De jongere weet waar hij/zij op moet letten om de wensen en grenzen van een ander te kunnen (h)erkennen De jongere is zich ervan bewust dat de wensen en grenzen van een ander kunnen verschillen van zijn of haar eigen wensen en grenzen inzake seks.	De jongere is van mening dat een ander zijn of haar eigen grenzen mag aangeven en nee mag zeggen De jongere is van mening dat een ander zijn of haar eigen wensen mag formuleren en deze mag delen met een (potentiële) sekspartner	De jongere kan accepteren dat iemand anders nee zegt als hij of zij iets niet wil op seksueel gebied De jongere kan luisteren naar andermans wensen op seksueel gebied	De jongere stimuleert andere jongeren om het gesprek aan te gaan over wensen en grenzen
De jongere is kritisch tegenover	De jongere is zich bewust van de verschillen in	De jongere heeft een kritische houding ten	De jongere kan benoemen wanneer er	De jongere stimuleert andere jongeren om kritisch na te denken

<p>seksstereotype gedrag en dubbele moraal ten aanzien van seks</p>	<p>verwachtingen en rolpatronen tussen jongens en meisjes op het gebied van seks</p> <p>De jongere weet welk effect seksstereotypen en een dubbele moraal kunnen hebben op jongens en meisjes en op seks</p>	<p>aanzien van dubbele moraal</p> <p>De jongere heeft een kritische houding ten opzichte van de invloed van seksstereotypen op seksueel gedrag</p> <p>De jongere heeft een kritische houding ten aanzien van verschillen in verwachtingen en rolpatronen tussen jongens en meisjes op het gebied van seks</p>	<p>sprake is van een dubbele moraal</p> <p>De jongere kan seksstereotype gedrag als zodanig (h)erkennen</p>	<p>over seksstereotypen en dubbele moraal ten aanzien van jongens en meiden</p>
<p>De jongere stimuleert andere jongeren om kritisch na te denken en het gesprek aan te gaan over wensen en grenzen, seksstereotype gedrag en dubbele moraal</p>				<p>De jongere stimuleert andere jongeren om kritisch na te denken over seksstereotypen en dubbele moraal ten aanzien van jongens en meiden</p>